

CU PRIVIRE LA UNELE TOPOARE DE ARAMĂ ȘI BRONZ DIN MOLDOVA

Obiectul acestei lucrări îl constituie prezentarea unei serii de topoare cu gaură de înmănușare transversală, înrudite ca tip, descoperite toate în aria culturii Monteoru. Vom proceda mai întâi la descrierea pieselor, dintre care unele se publică aici pentru întâia oară, pentru a trece apoi la studierea lor.

I. *Depozitul de la Parava* (raionul Bacău, reg. Bacău) a fost descoperit în 1921, la arat. El consta din șapte topoare de aramă, aflate într-un vas de lut de culoare neagră, care zăcea la o adâncime de 0,15—0,25 m de la suprafața actuală a solului. Depozitul se află pe terasa dreaptă superioară a Siretului, pe dealul Rîșca, la o depărtare de circa 600 m spre sud de vârful dealului Cetățuui, care domină dinspre sud comuna Răcăciuni, unde au fost identificate resturile unei mari așezări aparținând culturii Monteoru¹.

După cum vom vedea mai jos, este foarte probabil ca depozitul să fie dependent de această așezare. Din cele șapte topoare, trei au fost pierdute; două au fost recuperate de V. Canarache cu prilejul unei anchete monetare făcute în 1957, unul a fost achiziționat de noi în 1958, când am efectuat și o cercetare la locul descoperirii, iar altul a fost identificat ulterior. Primele trei topoare se află astăzi în colecțiile Institutului de arheologie al Academiei R.P.R. din București.

1. Topor de aramă cu gaură de înmănușare transversală (fig. 1/1; 2/1). Lama se lățește ușor spre tăișul convex, partea de jos fiind puțin arcuită. În secțiunea transversală, hexagonal-alungită, se observă o ușoară bombare a suprafețelor laterale ale lamei. În jurul tubului de înmănușare se află trei nervuri în relief, groase, două reprezentând îngroșarea marginilor, iar a treia dezvoltându-se în continuarea muchiei laterale din partea de jos a lamei. Patina este verde-închis. Toporul a fost lucrat într-un mod destul de neglijent, cele două valve fiind puțin mișcate în timpul turnării. Cusăturile, îndeosebi cea de la ceafă care a fost lătită prin ciocănire, sînt proeminente. La marginea tubului de înmănușare, mai ales spre ceafă, se observă urmele locurilor unde

¹ Al. Vulpe, în *AM*, I, p. 65.

s-au format țurțurii de metal în timpul turnării. Analiza spectrală calitativă a indicat cupru curat cu foarte slabe urme de argint². Dimensiuni: lungime 0,129 m, din care lama 0,092 m; diametrul gurii 0,023 m; înălțimea tubului 0,054 m; înălțimea lamei 0,044 m, la tăiș 0,057 m; grosimea lamei 0,033 m; greutatea 0,602 kg.

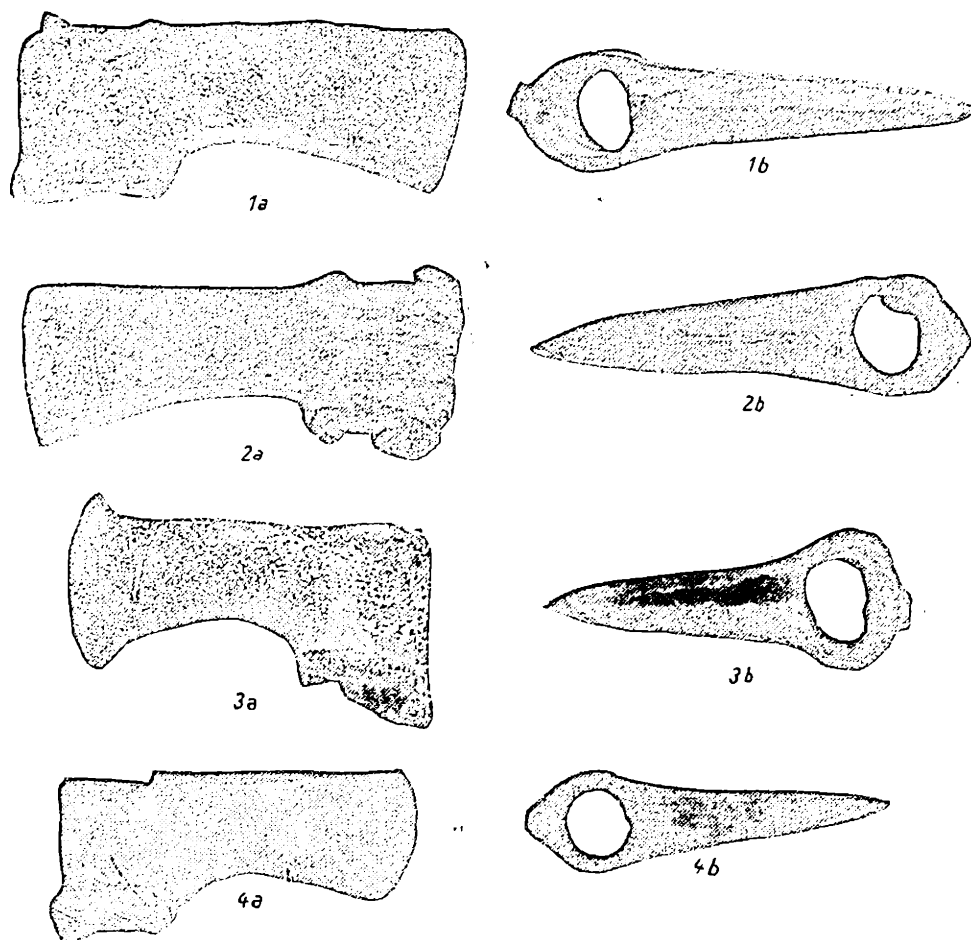

Fig. 1. — Depozitul de la Parava. Seria A Monteoru.

2. Topor de aramă asemănător primului, prezentînd însă cinci nervuri în relief, paralele, dispuse la distanțe egale în jurul tubului de înmănușare (fig. 1/2; 2/3). Cele două nervuri extreme sînt mai groase și reprezintă îngroșarea marginilor găurii de înmănușare. Patina este verde-măslinie, cu porțiuni mai deschise. Pe una dintre fețele laterale se observă patru lovituri de daltă, dispuse triunghiular, care ar putea reprezenta, eventual, o marcă de valoare. Ele amintesc unele semne întîlnite pe topoarele cu tăișurile „în cruce”. Și această piesă a fost turnată neîngrijit. De-a lungul cusăturii de la ceafă, care

² Analizele spectrale au fost executate de către prof. Margareta Giurgea, șef de secție la Institu-

tul de fizică teoretică al Academiei R.P.R.

este deosebit de accentuată, cât și la marginile tubului de înmănușare, se mai păstrează resturi proeminente de la țurțurii de turnare. În interiorul tubului se observă o gaură ovoidală adâncă în direcția lamei, provenită de la dopul de lut. Analiza spectrală calitativă a indicat tot cupru curat, cu foarte slabe urme de argint. Dimensiuni : lungimea 0,137 m, din care lama 0,097 m ; diametrul găurii 0,0235 m ; înălțimea tubului 0,0605 m ; înălțimea lamei 0,044 m, la tăiș 0,06 m ; grosimea lamei 0,03 m ; greutate 0,664 kg.

3. Topor de aramă cu lama lățită brusc lângă tăișul convex (fig. 1/3; 2/2). Partea de jos a lamei este curbată. Secțiunea transversală este hexagonal-alungită, cu muchiile rotunjite. Marginile tubului sînt puternic îngroșate. Patina este verde-măslinie deschis. Piesa a fost lucrată ceva mai îngrijit. Valvele au fost mișcate puțin în timpul turnării, iar cusăturile, deși vizibile pe alocuri, au fost șlefuite, cea de la ceafă fiind lățită prin ciocănire. Urme de la țurțurii de metal sînt vizibile mai ales la marginea de jos dinspre ceafă a tubului de înmănușare. În interiorul găurii se află o adîncitură în direcția lamei, provenind de la dopul de lut. În ceea ce privește aspectul metalului, acest topor nu se deosebește de primele două, fiind tot din cupru curat. Dimensiuni : lungimea 0,106 m, din care lama 0,08 m ; grosimea lamei 0,032 m ; înălțimea lamei 0,041 m, la tăiș 0,059 m ; greutatea 0,463 kg.

4. Topor de aramă cu nervuri în relief pe tubul de înmănușare (fig. 1/4; 2/4). Partea de jos a lamei este curbată. Tubul de înmănușare prezintă marginile îngroșate, precum și încă două nervuri în relief : una la mijlocul tubului, cealaltă, mai subțire, situată între mijloc și partea inferioară. Patina este verde-măslinie. Piesa este greoaie și a fost turnată neîngrijit. În timpul turnării valvele au fost mișcate, fapt vizibil mai ales în partea inferioară a lamei. În zona tubului de înmănușare se observă multe impurități de turnare. În interiorul tubului nu se observă nici o adîncitură. Piesa nu a fost analizată, dar aspectul metalului, identic cu al celorlalte trei topoare, vorbește în favoarea cuprului pur. Dimensiuni : lungimea 0,140 m, din care lama 0,095 m ; diametrul găurii 0,038 m ; înălțimea tubului 0,061 m ; înălțimea lamei 0,037 m, la tăiș 0,047 m.

Topoarele nu par a fi fost prea uzate. Depozitul a fost îngropat în loess virgin, la circa 600 m (?) spre sud de marginea așezării Monteoru de la Răcăciuni. Un sondaj efectuat în 1951 în această stațiune a scos la iveală material arheologic aparținînd fazelor Ic₃ și Ic₂ ale culturii Monteoru³.

II. *Depozitul de la Borlești* (raionul Buhuși, reg. Bacău) se compunea inițial din șase topoare, dintre care unul s-a pierdut. Restul de cinci exemplare se păstrează actualmente în colecțiile Muzeului arheologic din Piatra-Neamț. Două dintre ele sînt de aramă, iar restul de bronz și prezintă fiecare în jurul tubului de înmănușare cîte trei nervuri groase în relief, fiind identice cu unul dintre exemplarele din depozitul de la Parava, reprezentat în figurile 1/1 și 2/1. Topoarele de la Borlești au un profil mai elegant și mai zvelt decît cele de la Parava și s-au găsit într-un vas aparținînd culturii Costișa⁴.

³ Cf. Al. Vulpe, *loc. cit.*

⁴ Cf. M. Zamoșteanu, *Depozitul de topoare de bronz de la Borlești*, în prezentul volum. Pentru cultura Costișa vezi rapoartele preliminare publicate de Al.

Vulpe și M. Zamoșteanu în *Materiale*, VIII, p. 309 și urm. și *Materiale*, X (în pregătire); vezi Al. Vulpe, *К вопросу о непуодизауу бронзового века в Молдове*, în *Dacia*, N. S., V, p. 105 și urm.

Localitatea Borlești este situată în zona de interferență dintre culturile Costișa și Monteoru.

În aria culturii Monteoru, în Moldova de sud-vest și în Muntenia de nord-est s-au mai descoperit o serie de topoare cu nervuri în relief similare celor de la Borlești și piesei nr. 1 de la Răcăciuni, prezentînd însă la ceafă o prelungire prismatică. Dăm mai jos descrierea lor :

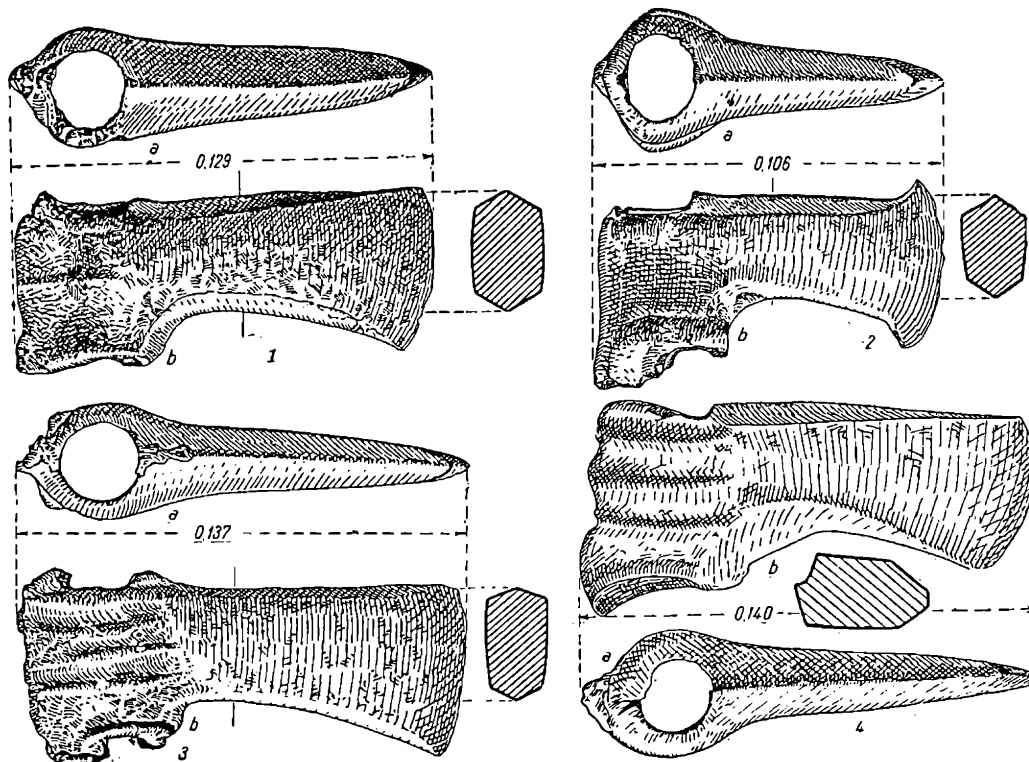

Fig. 2. — Depozitul de la Parava. Seria A Monteoru.

1. *Poiana* (raionul Adjud, reg. Bacău). Topor [de bronz cu trei nervuri în relief în jurul găurii de înmănușare (fig. 3/1)⁵. La ceafă prezintă o prelungire prismatică netedă, aptă pentru lovire. Cusăturile se disting bine, mai ales în partea superioară. Piesa a suferit totuși unele lucrări de finisare după scoaterea din formă. În interiorul găurii se observă o adîncitură ușoară în direcția lamei, provenind de la dopul de lut. Dimensiuni : lungime 0,014 m, din care lama 0,0085 m; diametrul găurii de înmănușare 0,033 m; înălțimea tubului 0,051 m; înălțimea lamei 0,029 m, la tăiș 0,051 m; lungimea crestei prismatice 0,03 m; înălțimea ei 0,057 m; greutatea 0,435 kg. A fost descoperit în cursul săpăturilor arheologice în mediul Monteoru IIa.

2. *Lopătari* (raionul Ploiești). Topor de bronz cu trei nervuri în relief în jurul găurii de înmănușare și cu prelungire prismatică a cefei (fig. 3/2). Formă simplă. În interiorul găurii se observă o adîncitură puternică în direcția

⁵ Publicat sumar de R. Vulpe în *SCIV*, III, 1952, p. 199, fig. 8/2, și, mai detaliat, în *BUST*, ss. III, 1960.

lamei⁶. Dimensiuni : lungimea 0,15 m ; lungimea crestei prismatice 0,027 m și înălțimea 0,052 m ; greutatea 0,463 kg.

③. *Tîrgu Ocna* (reg. Bacău). Topor de bronz cu trei nervuri groase în relief în jurul găurii de înmănușare și cu o prelungire prismatică a cefeii de formă simplă, asemănătoare cu piesa de la Lopătari (fig. 3/3)⁷. În interiorul găurii

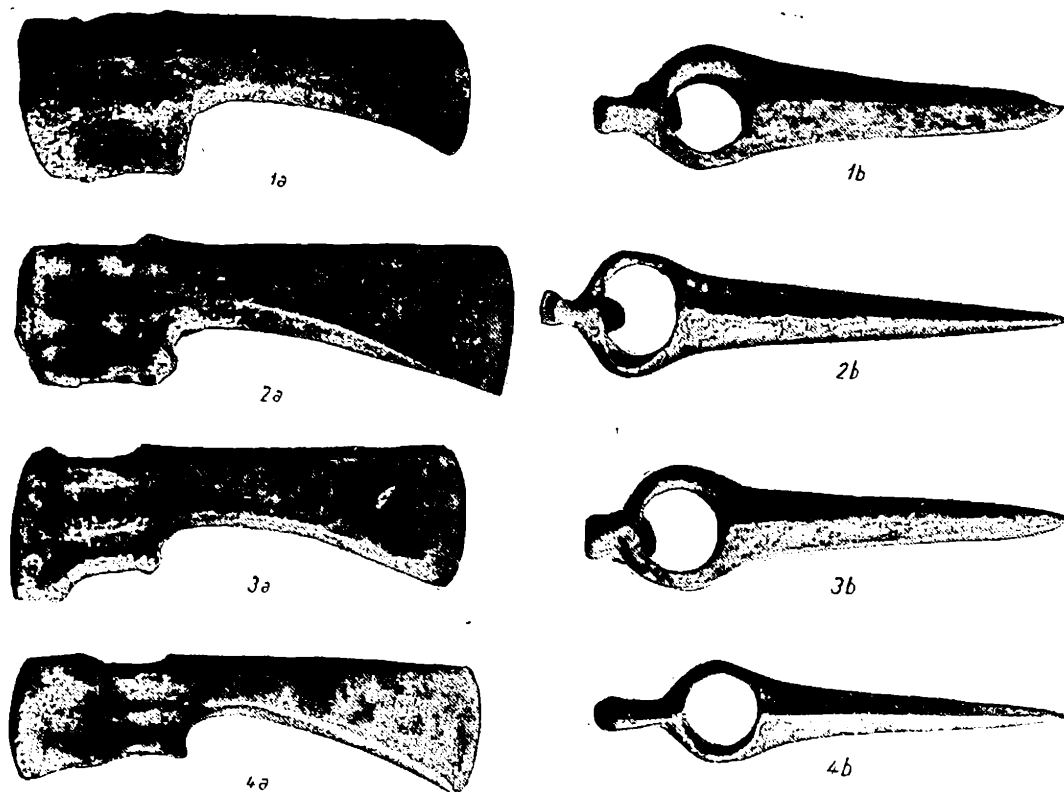

Fig. 3. — Topoare de bronz din seria B Monteoru : 1 — Poiana ; 2 — Lopătari ; 3 — Tîrgu Ocna-Podei ; 4 — Odobești.

se distinge o ușoară alveolare în direcția lamei, provenind de la dopul de lut. Dimensiuni : lungimea 0,141 m ; lungimea crestei prismatice 0,021 m ; înălțimea ei 0,056 m ; greutatea 0,381 kg. Toporul a fost descoperit într-o așezare în care s-a aflat, între altele, și material Monteoru.

4. *Odobești* (raionul Focșani, reg. Galați). Topor de bronz cu trei nervuri în relief în jurul găurii de înmănușare, avînd o prelungire prismatică a cefeii mai lungă și mai îngustă decît a celorlalte exemplare (fig. 3/4 ; 4/1). Această caracteristică provine, probabil, din restul rămas în pîlnia de turnare (*Gusstrichter*), care nu s-a mai desprins de ceafa toporului, fiind apoi lătit și fasonat prin ciocănire. Piesa are un profil elegant și zvelt. Lama se curbează în partea de jos, lățindu-se spre tăișul convex. Secțiunea transversală este hexagonală,

⁶ Publicat de Dorin Popescu în *Dacia*, V—VI, 1935—1936, p. 191, fig. 1, 2.

⁷ Publicat de R. Vulpe în *Serta Hoffilleriana*, Za-

greb, 1940, p. 39—42 ; idem, în *Apulum*, III, 1946—1948, p. 94.

iar fețele laterale ale lamei aproape imperceptibil bombate. Taișul a fost ascuțit. Toporul este lucrat foarte îngrijit. Lipsa totală a cusăturilor și a impurităților de turnare ne face să credem că a fost executat prin procedeul *à cire perdue* (*verlorene Form*). În interiorul găurii de înmănușare se observă o ușoară adâncitură în direcția lamei. Dimensiuni: lungimea 0,130 m; diametrul găurii 0,020 m; înălțimea tubului 0,024 m; înălțimea crestei 0,033 m; grosimea lamei 0,010 m; înălțimea ei 0,016 m, la taiș 0,036 m; greutatea 0,195 kg.

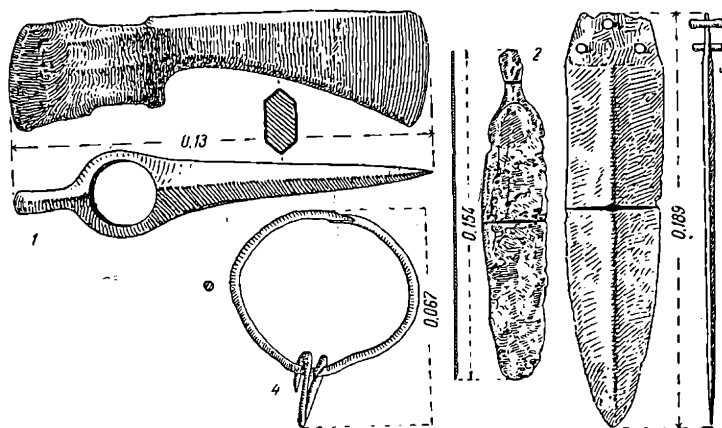

Fig. 4. — Descoperirea de la Odobești (colecția Logadi).

Toporul a fost găsit, după toate aparențele, într-un complex funerar aparținând fazei Ia sau IIa a culturii Monteoru ⁸.

5. *Sărata Monteoru* (raionul Buzău, reg. Ploiești). Cu ocazia săpăturilor arheologice, în așezarea eponimă s-a găsit, în stratul IIb, care marchează ultima fază în evoluția culturii Monteoru, o formă bivalvă de gresie pentru un topor

⁸ Descoperitorul A. Logadi din București afirmă că împreună cu toporul s-au mai găsit, sub o grămadă de bolovani, două pumnale, unul de aramă și altul de bronz, un inel de buclă de bronz, precum și o mare cantitate de cioburi, printre care un vas întreg. În cursul anchetei noastre am identificat o așezare Monteoru pe malul stîng al Milcovului, pe dealul Șarva, lângă locul unde se spune că a fost cetatea medievală Crăciuna. Cioburile, foarte sporadice și atipice, nu ne-au putut lămurii asupra fazei exacte a așezării. Piese descoperite de A. Logadi au mai degrabă un caracter funerar. Ele pot constitui o unitate cronologică chiar dacă nu se referă la același mormînt. După tipul inelului de buclă ne-am aflat în faza Ia sau IIa a culturii Monteoru (Eugenia Zaharia în *Dacia*, N.S., III, p. 103 și urm.); Grămada de pietre ar putea să reprezinte capacul sau ringul de piatră ce se observă la unele morminte din fazele trîzii ale culturii Monteoru (informații verbale, I. Nestor). Din informațiile culese de noi la fața locului rezultă că s-au descoperit și piese de aur, pare-se o brățară și un inel de buclă. Dăm mai jos descrierea obiectelor din colecția Logadi.

a) *Pumnal de cupru* cu limbă la mîner, avînd marginile gării îngroșate. Lama lată cu marginile

paralele are vîrf rotunjit. Piesa a fost lucrată prin batere. Patina este verde închis cu pete deschise. Dimensiuni: lungimea 0,154 m; lățimea lamei 0,03 m; lungimea mînerului 0,022 m (fig. 4/2: 5/3).

b) *Pumnal de bronz*: cu trei nituri cilindrice. Laturile lamei, în parte paralele, se îngustează spre vîrf. Lama este străbătută de o nervură mediană. Partea dinspre mîner a fost ruptă din vechime, piesa fiind apoi refăcută. Inițial avea umărul ușor accentuat. În regiunea niturilor se observă o dungă de culoare închisă, care indică locul unde a fost prins mînerul. Patina este verde-măslinie. Deosebirile de nuanțe între culoarea niturilor și a lamei ar putea indica diferențe de aliaj. Dimensiuni: lungimea 0,189; lățimea lamei 0,041; lungimea niturilor 0,015 m (fig. 4/3: 5/1).

c) *Brățară de cupru* cu secțiunea circulară. Capetele se încrucișează puțin, unul dintre ele fiind ascuțit. Dimensiuni: diametrul 0,067 m (fig. 4/4).

d) *Inel de buclă*. După informația lui Logadi, a fost descoperit alături de brățară (fig. 4/4).

e) *Vas de lut* de culoare cenușie-negricioasă, lucrat cu mîna; pasta conține pietricele și cioburi pisate. Fundul este ușor bombat. Vasul prezintă două mici urechiușe la margini. Dimensiuni: înălțimea 0,09; lățimea maximă 0,068 m (fig. 5/2).

de același tip ca și ultimele patru exemplare de mai sus⁹. Piesa care s-a turnat în această formă era, probabil, aproape identică cu toporul de la Tîrgu Ocna, cu care se potrivește în valve, avînd, eventual, următoarele dimensiuni: lungimea 0,136 m; înălțimea tubului de înmănușare 0,037 m; înălțimea lamei 0,027 m, la tăiș 0,044 m.

6. *Găiceana* (raionul Adjud, reg. Bacău). Recent s-a descoperit, în mod întîmplător, un topor de bronz cu trei nervuri groase în relief în jurul tubului de înmănușare și cu prelungirea cefei mai scurtă decît la celelalte piese de acest tip¹⁰. El reprezintă, probabil, un tip de tranziție de la tipul Borlești la tipul Monteoru.

Toate topoarele prezentate pînă aici se caracterizează prin cele trei nervuri în relief din jurul tubului de înmănușare. Face excepție doar piesa nr. 3 din depozitul de la Parava, iar piesa nr. 2 cu cinci nervuri din același depozit poate fi socotită ca o variantă a aceluiași tip.

Din punct de vedere tipologic se deosebesc două grupe: din prima fac parte topoarele fără prelungirea prismatică a cefei, iar din a doua cele caracterizate prin această prelungire. La rîndul lor, exemplarele aparținînd primei grupe prezintă două variante: pe de o parte, topoarele de cupru de la Parava, care se deosebesc atît prin factura, cît și prin greutatea lor, și, pe de altă parte, cele cinci piese de la Borlești, de aspect mai suplu, amintind tipul celor cu prelungirea prismatică. Tipologic, piesele de la Borlești se situează într-o etapă intermediară, fiind mai evolute decît cele de la Parava, dar mai simple decît cele cu prelungirea prismatică a cefei¹¹.

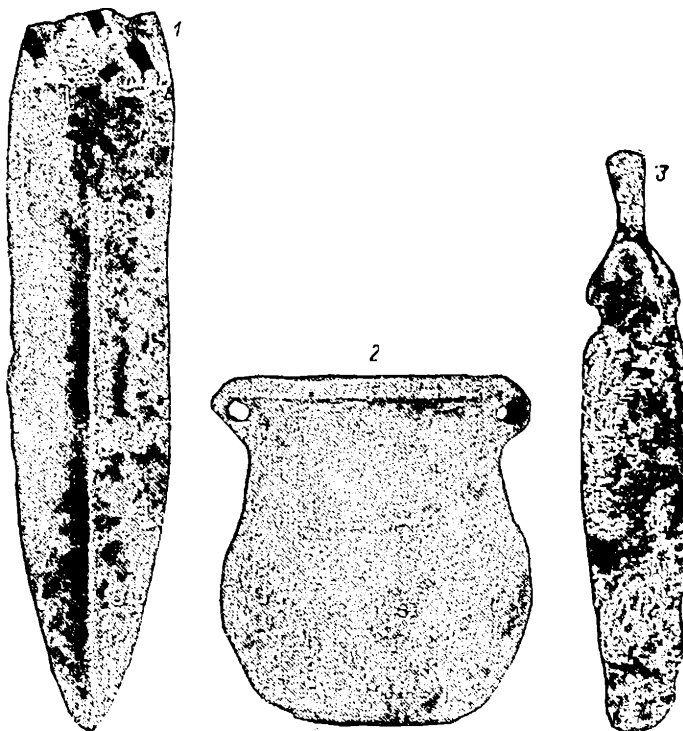

Fig. 5. — Descoperirea de la Odobești.

⁹ I. Nestor, în *Istoria României*, I, p. 93, fig. 18. Colecția Institutului de arheologie al Academiei R.P.R. inv. nr. I-2 507. În sud-estul Europei, orice descoperire privind epoca de bronz poate fi valorificată mai ales prin legarea de una dintre fazele culturii Monteoru, stabilită în urma unor observații stratigrafice foarte precise efectuate în așezarea de la Sărata-Monteoru. Săpăturile conduse de I. Nestor au constatat o succesiune de nivele, corespunzînd fiecare unei faze, denumită provizoriu de jos în sus: Ic₄₋₃₋₂₋₁, Ib, Ia,

IIa, IIb; vezi I. Nestor, *Date sumare asupra activității Muzeului Național de antichități în anii 1942—1943*, București, 1944, p. 20 și 56; idem, rapoarte preliminare, în *SCIV*, I, 1950, p. 53; II, 1, 1951, p. 159; IV, 1-2, 1953, p. 69; VI, 3-4, 1955, p. 497. Informații date de prof. I. Nestor și Eugenia Zaharia.

¹⁰ Vezi, în prezentul volum, Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, *Topoare de aramă și de bronz descoperite la Găiceana, (raionul Adjud, reg. Bacău)*.

¹¹ Cf. M. Zamoșteanu, *loc. cit.*

Pentru această din urmă încadrare tipologică pledează atât aspectul exterior, cât și faptul că în depozitul de la Borlești două piese sînt, probabil, din aramă curată sau dintr-un bronz foarte sărac în cositor. Topoarele cu prelungirea prismatică a cefei, care, datorită faptului că s-au descoperit pînă acum exclusiv în stațiuni ale culturii Monteoru și chiar la Monteoru însuși, pot fi

denumite de tip Monteoru, reprezintă treapta cea mai înaintată a acestei dezvoltări tipologice, avînd aspectul cel mai elegant și fiind lucrate dintr-un bronz de calitate bună.

Acest proces evolutiv al unei serii de topoare cu nervuri în relief, care s-a petrecut exclusiv în cuprinsul ariei culturii Monteoru și, poate, în regiunile imediat învecinate de la nord, corespunde dezvoltării culturilor materiale din mediul local (fig. 6). Astfel, cum am mai amintit, este foarte probabil și, în orice caz, verosimil ca piesele de la Parava să depindă de faza Ic_3 a culturii Monteoru. Topoarele de la Borlești, așa cum arată M. Zamoșteanu, se pot lega de o fază a culturii Costișa, cultură din nordul Moldovei, care a fost tot timpul în contact cu cultura Monteoru, influențîndu-se reciproc. După cum au arătat-o săpăturile de la Costișa, cultura Costișa corespunde fazelor de în-

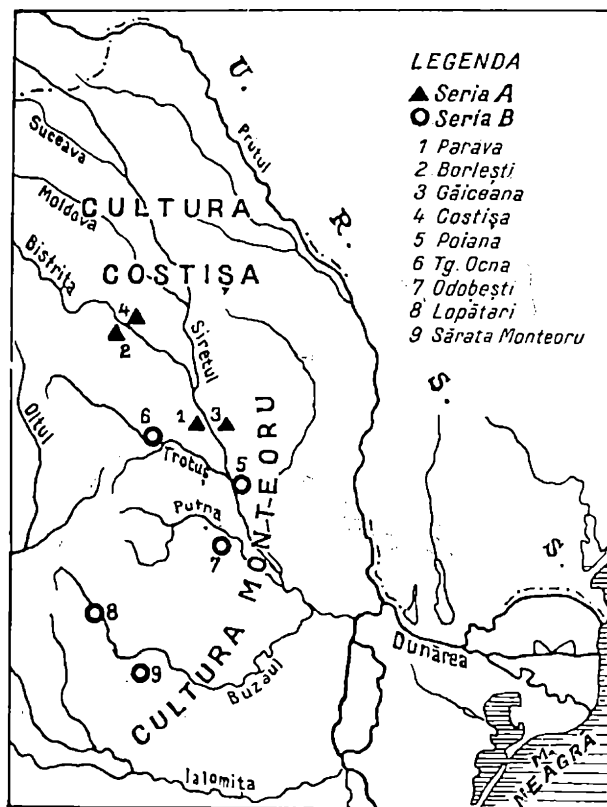

Fig. 6. — Răspîndirea topoarelor cu nervuri în relief în ariile culturilor Monteoru și Costișa.

ceput ale culturii Monteoru (Ic_3 — Ic_2), fiind apoi împinsă spre nord de purtătorii acestei din urmă culturi în timpul dezvoltării faciesului local monteorean din Moldova, în fazele mijlocii (Ic_2 — Ia)¹². Depozitul de la Borlești se situează, foarte probabil, în momentul în care cultura Monteoru se afla în înaintare spre nord. În săpăturile de la Costișa s-a găsit în nivelul Monteoru un fragment dinspre tăiș de la un topor cu gaură de înmănușare transversală¹³. Nivelul corespunde fazelor Ic_2 — Ia ale culturii Monteoru. Fragmentul respectiv, după toate aparențele de aramă, ar putea să fie pus în legătură cu tipul Borlești. Menționăm cu acest prilej că localitatea Borlești se află doar la 10 km depărtare în linie dreaptă de Costișa, de cealaltă parte a Bistriței.

¹² Cf. Al. Vulpe, în *Dacia*, N.S., V, p. 113—115.

¹³ M. Zamoșteanu, *op. cit.*, în prezentul volum.

Cu privire la tipul Monteoru este clar că el corespunde perioadei de sfârșit a acestei culturi, Monteoru II (fazele IIa și IIb), după cum o atestă în primul rând forma bivalvă găsită în nivelul II de la Monteoru.

Evoluția acestei serii de topoare a luat sfârșit o dată cu cultura Monteoru. În nici unul dintre depozitele sau descoperirile din epoca următoare nu s-au mai găsit topoare care să poată fi legate de cele prezentate mai sus.

★

Obiectele descrise pînă aici se încadrează în seria topoarelor de aramă sau de bronz cu gaură de înmănușare transversală (*Schaftlochäxte*), documentate îndeosebi în sud-estul Europei¹⁴. Tipul nostru face parte dintr-o grupă mai mare de topoare, cu profilul longitudinal aproximativ drept, avînd marginele tubului de înmănușare mai mult sau mai puțin îngroșat. Piesa nr. 3 de la Parava întărește această încadrare. Din această grupă fac parte exemplarele de aramă greoaie, cum sînt acelea de la Covasna¹⁵ sau Cucuteni¹⁶, și altele mai suple, lucrate din bronz, ca acelea din depozitul de la Hajdu-Samson,¹⁷ fapt care pledează pentru o dezvoltare a lor de mai lungă durată. Tipul nostru, prin adăugarea uneia sau a mai multor nervuri în relief, capătă un caracter și mai definit, adoptat în aria culturii Monteoru. În afara acestei arii, s-au mai găsit, după cunoștința noastră, următoarele topoare cu nervuri asemănătoare ca tip cu cele din prezenta lucrare: un topor de aramă din Podolia¹⁸, care pe baza desenului sumar s-ar apropia de piesele de la Parava, un topor cu locul de descoperire necunoscut din Transilvania centrală¹⁹ și toporașul de la Monor (raionul Năsăud, reg. Cluj),²⁰ de dimensiuni mai mici, avînd greutatea de 0,170 kg, care, prin forma elegantă și zveltă, amintește de una dintre piesele de la Borlești. Aceste trei piese, înrudite cu ale noastre, dar nu identice ca tip, s-au găsit, după cum se vede, în regiunile imediat învecinate de la nord (cultura Costișa) sau de la vest (în aria culturii Wietenberg). Amîndouă aceste culturi au avut tot timpul legături strînse cu cultura Monteoru²¹.

Nu este în obiectul lucrării de față de a discuta problemele de ansamblu ale topoarelor de aramă cu gaură de înmănușare transversală din eneolitic și de la începutul epocii bronzului. Precizăm numai că piesele de la Parava se

¹⁴ Asupra acestor topoare, cf. Ec. Dunăreanu-Vulpe, în *ED*, IV, 1930, p. 181—211. Pentru cele din Transilvania, cf. D. Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, București, 1944. Se face simțită lipsa unei lucrări de sinteză care să cuprindă toate topoarele din această mare familie. Multe dintre ele sînt inedite, altele fiind publicate izolat în reviste de mică circulație. Pe plan general, aceste topoare au fost studiate de E. Dullo în *PZ*, XXVII (1936), p. 68 și urm., și, mai recent, de Maxwell-Hyslop în *Iraq*, XI (1949), p. 90—125 (în special topoarele asiatice), și J. Deshayes, *Les outils de bronze de l'Indus au Danube (IVe au IIe millénaire)*, vol. 2, Paris, 1960, p. 153 și urm. Toate aceste lucrări, deosebit de importante pentru descoperirile din Orientul Apropiat, nu au putut folosi marea cantitate de material inedit din sud-estul Europei.

¹⁵ D. Popescu, *op. cit.*, p. 35, fig. 6, 10—11.

¹⁶ H. Schmidt, *Cucuteni in der oberen Moldau*, Berlin u. Leipzig, 1932, p. 60 și pl. 30, 10.

¹⁷ Fotografie bună la V. G. Childe, *The Danube in Prehistory*, Oxford, 1929, fig. 147; cf. N. Åberg, *Vorgeschichtliche Kulturkreise in Europa*, Atlas, pl. XIII/I. Desenele publicate de Fr. Holst, *Die bronzezeitlichen vollgriffschwerer Bayerns*, München, 1953, pl. V/A, 3, precum și de R. Hachmann, *Die frühe Bronzezeit in westlichen Ostseegebiet und ihre Mittel u. Südosteuropäische Beziehungen*, Hamburg, 1957, pl. 64/4—11, nu sînt absolut exacte.

¹⁸ A. M. Talgren, *La pontide préscythique*, în *ESA*, II, fig. 98, 10.

¹⁹ M. Roska, *Repertoriu*, p. 73, fig. 84; cf. și toporul cu o singură nervură centrală, găsit tot în Transilvania centrală, la Racoșul de jos (*ibidem*, p. 20, fig. 11).

²⁰ D. Popescu, în *Dacia*, V—VI, 1935—1936, p. 193, fig. 3, 4.

²¹ Al. Vulpe, în *Dacia*, N.S., V, p. 117—119.

situează tipologic în rîndul exemplarelor mai evolute. Pentru acest fapt pledează nu numai „nervurile”, dar și secțiunea transversală hexagonală a lamei, ca și profilarea tăișului la piesa nr. 3. În ceea ce privește Moldova, considerăm că topoarele de la Parava sînt aproximativ contemporane cu exemplarele de la Darabani ²² și Cucuteni ²³, ambele avînd secțiunea lamei de formă hexagonală. În plus, toporul de la Cucuteni se aseamănă prin profilarea tăișului cu piesa nr. 3 de la Parava. Cu acest prilej, ținem să arătăm că toporul de la Cucuteni, găsit în săpăturile lui H. Schmidt la 0,40—0,50 m în partea de sus a nivelului B (limita de jos a acestuia în acel loc era de —1,10 m) ²⁴, nu mai poate fi considerat un *Angelpunkt* cronologic ²⁵ pentru seria topoarelor de aramă cu gaură transversală. Așa cum rezultă din ilustrația materialului descoperit la Cucuteni, trebuie să presupunem existența unei locuiri Usatovo și a unei așezări din epoca bronzului (cultura Costișa, faza veche) pe acel loc ²⁶. Ținînd seama de faptul că, la Cucuteni, H. Schmidt a găsit la suprafață și elemente La Tène, se poate presupune că nivelul de locuire de la începutul epocii bronzului ar fi fost aproximativ pe la adîncimea la care s-a descoperit respectivul topor. Ți se pare, din punct de vedere tipologic, mai verosimil să-l punem în legătură cu acest nivel decît cu Cucuteni B.

Pentru a reveni la topoarele de la Parava, amintim că ele se deosebesc esențial de piesele mai vechi, cu secțiunea lamei pătrată sau pentagonală (cu baza pentagonului în partea de jos a lamei, ca la fragmentul de lamă de la Monteoru găsit în nivel Cucuteni B ²⁷ sau cu baza pentagonului în partea de sus a lamei, ca la exemplarele greoaie de la Sf. Gheorghe ²⁸, găsite în mediul Schneckenberg A și Jimbor ²⁹ (raionul Odorhei, reg. Mureș-Autonomă Maghiară). Aceste exemplare citate aici, cărora le mai putem adăuga topoarele de la Dumbrăvioara ³⁰, Cornești ³¹ (ambele în regiunea Mureș-Autonomă Maghiară) și depozitul de la Sinaia ³², se deosebesc de piesele de la Parava și prin simplitatea tubului de înmănușare, lipsit de îngroșarea marginilor. Topoarele de la Parava se aseamănă mai curînd cu piesele de la Covasna ³³ și Hălciu ³⁴, pentru a cita numai exemple din Transilvania de est.

În ceea ce privește topoarele de la Borlești, ele se aseamănă mult prin profilul lor longitudinal cu acelea de la Hajdu-Sámson și Malnaș ³⁵ și cu acelea

²² D. Berciu, în *WPZ*, 39, 1942, pl. 51 și urm. Nu se publică decît conturul piesei. Toporul se află în colecția Muzeului regional Suceava.

²³ Cf. mai sus nota 16.

²⁴ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 60.

²⁵ Considerat ca atare de El. Dullo, *loc. cit.*, p. 148.

²⁶ Cioburile date de H. Schmidt (*op. cit.*, pl. 22, 3, al doilea din stînga și ultimul din dreapta, jos) drept Cucuteni C sînt, de fapt, Costișa. În 1961, săpăturile inițiate de Muzeul de istorie a Moldovei la Cucuteni au identificat o depunere Usatovo (informație M. Petrescu-Dîmbovița).

²⁷ I. Nestor și Eug. Zaharia, în *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 499, fig. 2/1.

²⁸ Z. Szekely, în *Materiale*, III, p. 157, fig. 9/1.

²⁹ M. Roska, în *Emlekkönyv*, p. 278, fig. 24; D. Popescu, *op. cit.*, p. 35, fig. 6, 2.

³⁰ M. Roska, *op. cit.*, p. 277, fig. 22; D. Popescu, *op. cit.*, p. 35, fig. 6/7.

³¹ *AE*, XXXIV, 1914, p. 55, fig. 1; D. Popescu, *op. cit.*, p. 35, fig. 6/6.

³² I. Andrieșescu, în *BMI*, 1915, și în *Dacia*, II, 1925, p. 345, 363 și urm.

³³ D. Popescu, *op. cit.*, p. 35, fig. 6/10—11.

³⁴ D. Berciu, *Însemnări arheologice*, București, 1941, p. 29, 40, fig. 1/2—5. O fotografie, reproducă după clișeu original în condiții mai bune, la I. Berciu, în *Apulum*, I, 1939—1942, p. 35, fig. 5. Descoperirea, care a fost prezentată de Deutsch drept depozit și publicată sumar de D. Berciu cu precauția „foarte probabil împreună”, consta dintr-un topor de tipul amintit, un topor cu tubul de înmănușare prelungit. (*Schaftrohraxt*) și un topor cu ceafa prelungită în formă de creastă, de tipul celor de la Tufalău. Ultimele două piese s-au pierdut în timpul războiului. O anchetă a noastră a constatat numai primul dintre aceste topoare. Există îndoieli că avem de-a face cu un depozit și concluziile care ar rezulta în acest caz ar fi prea surprinzătoare pentru a le acorda, numai pe baza acestor argumente, credit.

³⁵ Inedit, Col. Institutului de arheologie al Academiei R.P.R., inv. nr. IV—5 401.

care ar fi provenit din formele de turnat de la Pecica ³⁶. Nu este locul să intrăm aici în problema depozitelor de la Hajdu-Sámson, Apa etc., dar atragem atenția că depozitul de la Țufalău se situează într-o epocă corespunzătoare fazei Ia a culturii Monteoru, așa cum a conchis recent Eugenia Zaharia pe baza studiului inelelor de buclă ³⁷ și a prezenței ceramicii Wietenberg în cultura Monteoru. Această referință la depozitul de la Țufalău, care este, poate, puțin mai nou decât cel de la Hajdu-Sámson ³⁸, ne ajută să înțelegem orizontul în care se situează piesele de la Borlești. Se poate astfel vedea că aceste interdependențe cu mediul exterior coincid cu observațiile pe baza mediului local privitoare la poziția cronologică a depozitului de la Borlești ³⁹.

Nu vom mai reveni asupra tipului Monteoru însuși, care, prin poziția stratigrafică a piesei de la Monteoru își asigură un *terminus ad quem* în sfârșitul culturii Monteoru, adică cîndva în cursul secolului al XIII-lea î.e.n., după cum admite I. Nestor.

Pentru o mai mare claritate, considerăm util a recapitula concluziile ce rezultă din discuția de pînă acum.

Evoluția topoarelor cu nervuri în relief din Moldova și din aria culturii Monteoru este documentată în trei etape :

1) Depozitul de la Parava corespunde, foarte probabil, fazei Ic₃ a culturii Monteoru. El nu poate fi datat mai tîrziu, ci cel mult cu o treaptă anterioară acestei perioade. Acest lucru din urmă, deși puțin probabil, după cum s-a arătat mai sus, nu schimbă caracterul de prototip, pentru restul seriei topoarelor.

2) Depozitul de la Borlești corespunde unei faze mijlocii a culturii Costișa. Acest depozit este în mod sigur anterior fazelor Monteoru Ia-Monteoru II și, probabil, ulterior fazei Ic₃.

3) Tipul Monteoru aparține fazelor IIa și IIb ale culturii Monteoru, cum au arătat-o, în primul rînd, descoperirea de la Monteoru și apoi contextele descoperirilor de la Poiana și Odobești.

Ne mai rămîne să discutăm problema topoarelor de tip Scutari și albano-dalmate, răspîndite exclusiv pe țărmul răsăritean al Adriaticei și caracterizate tot prin nervurile în relief din jurul tubului de înmănușare. Mai mult, la unele topoare de tip Scutari se observă și o prelungire prismatică a cefei, ceea ce a făcut pe unii cercetători să le pună în legătură cu tipul Monteoru ⁴⁰. Lăsînd de o parte, deocamdată, discuția asupra provenienței acestor topoare, rămîne

³⁶ D. Popescu, *op. cit.*, p. 65, fig. 26/2, 3, 5 ; 27/3 ; 28/10.

³⁷ Cf. Eug. Zaharia, în *Dacia*, III, N.S., p. 117, nota 56.

³⁸ A. Mozsolics, în *Acta. Arch.*, Budapesta, II, 1952, p. 59 și urm., nota 68 ; cf. și R. Hachmann, *op. cit.*, p. 17, 173 și pl. 66.

³⁹ Vezi și M. Zamoșleanu, *loc. cit.*

⁴⁰ Pentru topoarele de tip Scutari și albano-dalmat, cf. R. Vulpe în *PZ*, XXIII, 1932, p. 123 și urm. ; pentru legătura Marea Adriatică—România, cf. D. Popescu, în *Dacia*, V—VI, 1935, 36, p. 194 ; R. Vulpe, în *Scrita Hoffilleriana*, Zagreb, 1940, p. 42 ; idem în *Apulum*, III, 1946—1948, idem, în *SCIV*, III, 1952, p. 197 ; Draga Garașanin, în *Arheološki Vestnik*, VI/2, Ljubljana, 1955, p. 277 ; Fr. Prendi în *BUST*, 1958, p. 207, 215. O recapitulare a problemei, cu bibliografia completă, la R. Vulpe, în *BUST*, 1960, II, p. 165—187.

să vedem în ce măsură tipul Scutari (reunit recent cu tipul albano-dalmat într-un singur tip est-adriatic)⁴¹ se înrudește cu tipul Monteoru.

În primul rînd, trebuie să eliminăm din discuție topoarele albano-dalmate, care atît tipologic cît și funcțional, constituie un corp aparte, ele avînd valoare premonetară⁴². Observațiilor care s-au adus împotriva tezei unității tipului est-adriatic⁴³ le putem adăuga și pe aceea privind așa-zisul tip intermediar de la Șelkan⁴⁴, anume că preținsele afinități ale acestui exemplar izolat cu topoarele albano-dalmate se pot datora foarte bine și influenței pe care respectivele topoare-lingouri au exercitat-o asupra tipurilor locale. Fr. Prendi, cum s-a mai observat, nu posedă nici un alt argument în afara celui tipologic, discutabil și acesta, pentru a demonstra existența unei etape intermediare căreia să-i aparțină toporul de la Șelkan.

Așadar, tipul Scutari constituie o unitate aparte, a cărei poziție cronologică nu este încă cu siguranță stabilită⁴⁵. Exemplarul de la Sitno⁴⁶ reprezintă o variantă probabil tîrzie a acestui tip. Piese de la Debelo-Brîdo⁴⁷ și Sinaj⁴⁸ constituie un alt tip, care se depărtează și mai mult de tipul Scutari.

În ceea ce privește relația Scutari-Monteoru, susținută recent încă de R. Vulpe⁴⁹, vom face următoarele obiecții esențiale.

Pe lângă lipsa descoperirilor intermediare pe o zonă de mai bine de 750 km în linie dreaptă, ar trebui să se sublinieze și unele deosebiri importante între tipul Scutari și Monteoru. Astfel, topoarele Scutari au profilul longitudinal mai arcuit, în timp ce piesele din Moldova îl au totdeauna drept. Apoi, la tipul Scutari, nervurile, de obicei în număr de patru, sînt dispuse în partea de jos a tubului de înmănușare, constituind un fel de manșon. De asemenea, piesele de la Adriatica sînt mai greoaie, singura piesă care posedă o reală prelungire prismatică a cefei avînd lungimea de 0,25 m.

La acestea se mai adaugă faptul că, pe lângă depărtarea geografică foarte mare, zonele de răspîndire ale celor două tipuri, Scutari și Monteoru, nu se situează pe un drum comun, ambele tipuri aparținînd unor culturi care posedă sfere de schimb orientate în direcții cu totul deosebite. Un drum direct pe uscat între Moldova și Albania este cu totul neverosimil în acea perioadă.

Pe de altă parte, dacă vom căuta explicația tipului Scutari în fondul local, vom găsi în perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului aceeași serie de topoare de aramă cu gaură transversală de aspect simplu în

⁴¹ Fr. Prendi, *op. cit.*, p. 207, 215.

⁴² R. Vulpe, în *BUST*, 1960, II, p. 176 și 187.

⁴³ *Ibidem*, p. 174 și 186.

⁴⁴ Fr. Prendi, *op. cit.*, fig. 2.

⁴⁵ De altfel, nu deținem nici o dovadă sigură pentru datarea topoarelor de tip Scutari. Tipologic, în funcție de gradul de dezvoltare, ele se situează în prima perioadă sau la mijlocul epocii bronzului. O indicație cronologică de ordin general ar putea fi, eventual, dobîndită apelînd la unele topoare cu nervură în relief găsite la Ras Shamra (Siria), care se aseamănă, în linii generale, atît cu tipul Scutari, cît mai ales cu piesele de la Parava și Borlești (cf. Cl. F.A. Schaeffer, *Stratigraphie comparée de l'Asie antérieure*, Oxford, 1948, fig. 44, I 45, R.T.; 49, 6; vezi și schema stratigrafică la planșa XIII). Ele au fost descoperite în

nivelul Ugarit mijlociu, II și III, datate respectiv în 1900–1750 î.e.n. și 1750–1600 î.e.n. Aceste elemente de datare vor putea fi folosite numai pe măsură ce vom cunoaște rolul pe care l-au jucat relațiile dintre Orientul Apropiat și regiunile cercetate de noi (vezi mai jos). Cf. și încercarea de datare a Dragăi Garașanin, *op. cit.*, p. 231, pe baza relațiilor cu Monteoru. Autoarea nu a observat însă că acul de la Sărata Monteoru, publicat în *SCIV*, II, 1951, nu are proveniență stratigrafică sigură și deci nu poate fi un criteriu de datare (1500 î.e.n.).

⁴⁶ P. Kaer, în *WMBH*, VI, p. 521, fig. 16; găsit într-un depozit împreună cu celturi de bronz.

⁴⁷ Găsit într-un depozit tîrziu cu celturi; Fiala, în *WMBH*, IV, p. 58, fig. 160.

⁴⁸ Draga Garașanin, *op. cit.*, p. 227–232.

⁴⁹ R. Vulpe, în *BUST*, II, 1960, p. 180.

depozitele de la Gričia ⁵⁰, Kozarac ⁵¹, Lohinja ⁵² etc., al căror profil longitudinal, puțin arcuit, amintește piesele de tip Scutari sau Sitno și care corespunde ca timp, în partea centrală și estică a R. P. Române, cu exemplarele citate mai sus de la Sinaia, Dumbrăvioara, Sf. Gheorghe etc., tip bine răspândit și în zona intermediară. Într-adevăr, în această epocă mai îndepărtată în care s-au produs însemnate mișcări de popoare și când topoarele cu gaură transversală nu ajunseseră la o diferențiere atât de mare a tipurilor, se poate vorbi de o înrudire între piesele din România și cele din Iugoslavia și Albania, toate aparținând aceleiași mari familii.

În ce privește însă tipul de nervuri în relief, atât cel din Moldova, cât și cel din regiunea Mării Adriatice, credem că este vorba de un fenomen de similitudine întâmplătoare, rezultat, poate, din răspândirea aceleiași idei „a nervurilor în relief” din Orient (Siria-Iran-Transcaucazia), unde încă din mileniul al III-lea se cunosc asemenea topoare ⁵³. Relația Orient-Adriatică a fost în repetate rânduri demonstrată în mod convingător ⁵⁴. Relația Orient-Moldova este mai greu de lămurit, deoarece trebuie avute în vedere atât legăturile generale între spațiul nord-dunărean și Asia Mică cu Egeea ⁵⁵, cât și influențele care s-au exercitat asupra regiunii de est a țării noastre dinspre Caucaz prin intermediul populațiilor nomade din sudul U.R.S.S. ⁵⁶. Fără a putea să lămurim această problemă, ne mulțumim să ne exprimăm părerea că ideea nervurilor în relief nu este o invenție locală, ea fiind foarte probabil difuzată la noi din Orient pe una dintre căile pomenite mai sus.

ALEXANDRU VULPE

О НЕКОТОРЫХ МЕДНЫХ И БРОНЗОВЫХ ТОПОРАХ В МОЛДОВЕ

РЕЗИОМЕ

Автор описывает ряд родственных по своему типу топоров с поперечным проухом, найденных в ареале культуры Монтеору. Главной характерной чертой этих топоров является наличие рельефных нервюр на стенках втулки.

⁵⁰ C. Truhelka, în *WMBH*, XI, p. 43 și urm. pl. XIV.

⁵¹ *Ibidem*, p. 54, pl. XV/1—9.

⁵² *Ibidem*, p. 55, pl. XV/10—11.

⁵³ E. Dullo, *op. cit.*, p. 98 și urm. și J. Deshayes, *op. cit.*, p. 223.

⁵⁴ R. Vulpe, în *PZ*, XXIII, 1932, p. 132—145; idem, în *BUST*, 1960, II, p. 177 și 183; cf. F. A. Schaeffer, *Ugaritica*, II, p. 113 și urm. Ne surprinde faptul că J. Deshayes exclude această relație. Dînsul explică originea străină a topoarelor adriatice prin influențe miceniene, lucru care ni se pare că e demn de luat în considerație, dar care nu exclude influențele orientale (*op. cit.*, p. 225).

⁵⁵ Relația între Micene și Transilvania centrală a fost din nou discutată de K. Horedt în *Nouvelles études d'histoire*, II, București, 1960, p. 31.

⁵⁶ În sudul U.R.S.S. se găsesc o serie de topoare cu ceafa groasă de obicei rectangulară aptă pentru lovire cu nervuri dispuse de o parte și de cealaltă a tubului de înmănușare; profilul longitudinal este ușor curbat. Cităm spre exemplificare piesele de la Cherson (A. M. Talgren, *op. cit.*, fig. 98,4; nu împărtășim părerea lui D. Popescu din *Dacia* V—VI, 1935—1936, p. 194, asupra legăturilor dintre acest topor și exemplarul de la Lopătari) și depozitul de la Berislav (Dobrovolski în *Arh.*, II, 1948, p. 152 pl. I). Acest depozit este tîrziu, în el găsindu-se și seceri cu cîrlig. Un exemplar încă inedit se găsește în depozitul eterogen tîrziu de la Uioara (informație M. Rusu). Aceste topoare a căror origine trebuie căutată în Caucaz (cf. A. A. Jessen în *S.A.*, p. 170) așa cum ne arată depozitul de la Berislav sînt tîrzii neavînd nici o legătură organică cu tipul Monteoru.

Различаются три этапа развития этого типа.

1. Клад из Паравы (рис. 1 и 2) соответствует, вероятно, фазе Ic₃ культуры Монтеору. Составляющие его топоры тяжеловесны, изготовлены из чистой меди и могут считаться прототипом остальных экземпляров серии молдавских топоров с рельефными нервюрами на втулке.

2. Клад в Борлешти (см. M. Zamoșteanu, *Depozitul de topoare de bronz de la Borlești*, в настоящем сборнике) и топор, отдельно найденный в Гэичане (p—н Аджуд) (см. M. Florescu și Viorel Căpitanu, *Topoare de aramă și bronz descoperite la Găiceana*, там же), типологически составляют следующий этап.

3. Главной характерной чертой другой серии топоров (Пояна, Лопэтарь, Тыргу Окна, Одобешть, Сэрата Монтеору) является призматическое продолжение обуха (рис. 3; 4/1 и 6). Топоры сделаны из бронзы, профиль их более изящен, на втулке также имеются рельефные нервюры. Многие из них были найдены в комплексах Монтеору II, а один подобный топор был обнаружен даже в слое II b культуры Монтеору. Автор предлагает назвать эту последнюю группу топоров типом Монтеору, так как она до сих пор исключительно связана с ареалом распространения этой культуры. Типом Монтеору типологически и стратиграфически заканчивается в Молдове эволюция топоров с рельефными нервюрами (рис. 6).

Что касается топоров с рельефными нервюрами в области Адриатического моря, автор считает, что тип Скута является отдельным типом, ничем не связанным с албано-дакматскими топорами.

В заключение, автор полагает, что происхождение «рельефных нервюр» нужно искать на Востоке (в Сирии, Иране, Закавказье), где такие топоры известны еще в третьем тысячелетии до н.э. То, что они появились как на побережье Адриатического моря, так и в Молдове — случайное совпадение, обусловленное распространением по совершенно различным путям и вследствие различных обстоятельств одной и той же идеи «рельефных нервюр». Связи между Востоком и Адриатикой доказаны неоднократно. Сношения между Востоком и Молдовой труднее выяснить, потому что надо учитывать как общую связь между северо-дунайской областью и Малой Азией, так и воздействия из областей Кавказа на восточную часть территории РНР благодаря кочевым племенам степей Северного Причерноморья.

На рис. 4/2—4 и 5 и в прим. 8 представлены материалы частной коллекции, найденные вместе с топором типа Монтеору из Одобешти. Хотя они не происходят из единого контекста (вероятно, из различных памятников), они относятся к одному и тому же горизонту.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

- Рис. 1. — Клад из Паравы. Серия Монтеору А.
 Рис. 2. — Клад из Паравы. Серия Монтеору А.
 Рис. 3. — Бронзовые топоры, относящиеся к серии Монтеору В. I, Пояна; 2, Лопэтарь; 3, Тыргу Окна — Подей; 4, Одобешть.
 Рис. 4. — Находки из Одобешти (коллекция Логадн).
 Рис. 5. — Находки из Одобешти.
 Рис. 6. — Распространение топоров с рельефными нервюрами в ареале культур Монтеору и Костиша.

SUR UN CERTAIN TYPE DE HACHES EN CUIVRE ET EN BRONZE DE MOLDAVIE

RÉSUMÉ

L'auteur présente une série de haches à orifice d'emmanchement transversal, découvertes dans l'aire de la civilisation de Monteoru. Ces pièces, apparentées comme type, ont comme trait caractéristique les nervures en relief que présente le tube d'emmanchement. On peut distinguer dans leur évolution trois étapes typologiques :

1. Le dépôt de Parava (fig. 1 et 2) correspond très probablement à la phase I_{C3} de la civilisation de Monteoru. Les pièces, en cuivre pur, sont massives et peuvent être considérées comme le prototype de toute la catégorie.

2. Le dépôt de Borlești (cf. M. Zamoșteanu, *Le dépôt de haches en bronze de Borlești*, dans le présent volume) et la hache isolée trouvée à Găiceana, distr. d'Adjud (cf. M. Florescu et Viorel Căpitanu, *Haches en cuivre et en bronze découvertes à Găiceana, ibidem*), constituent l'étape typologique suivante.

3. Les haches de la troisième catégorie (Poiana, Lopătari, Tîrgu Ocna, Odobești, Sărata Monteoru) présentent comme élément caractéristique le prolongement du mail (fig. 3 ; 4/1 et 6). Elles sont en bronze, d'une forme plus déliée que les précédentes et sont pourvues des mêmes nervures en relief autour du tube d'emmanchement. On en a trouvé un assez grand nombre dans des sites Monteoru II, un exemplaire a été trouvé à Monteoru même, dans la couche II b.

Etant donné que, jusqu'à présent, ce dernier groupe n'a été attesté que dans l'aire de diffusion de la civilisation de Monteoru, l'auteur propose qu'il soit désigné sous le nom de type Monteoru. Le type Monteoru met fin, stratigraphiquement et typologiquement, à l'évolution des haches à nervures en relief de Moldavie (fig. 6).

Au sujet des haches avec nervures en relief, l'auteur, examinant celles de la région de la mer Adriatique, considère que le type de Scutari constitue une catégorie à part, n'ayant aucun rapport avec les haches albano-dalmates.

En conclusion, l'auteur estime que l'origine des « nervures en relief » doit être cherchée en Orient (Syrie, Iran, Transcaucasie), où des haches de ce type sont connues dès le IIIe millénaire av.n.è. Le fait qu'elles se rencontrent tout à la fois dans la région adriatique et en Moldavie est l'effet d'un simple hasard, dû à la diffusion par des voies et dans des circonstances différentes de la même idée des « nervures en relief ». On a écrit maintes fois sur la question des rapports entre l'Orient et la région adriatique. Celle des relations entre l'Orient et la Moldavie est plus difficile à élucider, car il faut tenir compte non seulement des relations générales ayant existé entre l'espace du nord du Danube et l'Asie Mineure, mais aussi des influences exercées sur la partie orientale du territoire de notre pays par le Caucase, par l'intermédiaire des populations nomades des steppes du nord de la mer Noire.

Les figures 4/2 — 4 et 5 et la note 8 ont trait à des matériaux appartenant à une collection privée, trouvés en même temps que la hache de type Monteoru d'Odobești. Bien que ces pièces proviennent de sites différents, elles appartiennent au même horizon.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Dépôt de Parava. Série A Monteoru.

Fig. 2. — Dépôt de Parava. Série A Monteoru.

Fig. 3. — Haches en bronze de la série B. Monteoru. 1, Poiana; 2, Lopătari; 3, Tîrgu Ocna-Podei; 4, Odobești.

Fig. 4. — Découverte d'Odobești (collection Logadi).

Fig. 5. — Découverte d'Odobești.

Fig. 6. — Diffusion des haches à nervures en relief dans l'aire des civilisations de Monteoru et de Costișa.